

Nurmatova Sadbarxon Erkinovna

Farg'ona davlat universiteti Sirtqi bo'limi Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

LINGVOSEMATIK MODELLARNING PRAGMA KOGNITIV TADQIQI VA ULARNI FAN DOIRASIDA QO'LLANILISHI

Annotatsiya : maqolada lingvosematik modellarning pragma kognitiv tadqiqi va ularning xususiyatlari , olimlarning bildirgan fikrlari, kognitiv tilshunoslik tushunchalari , kognitiv pragmalar haqida ma'lumotlar bayon etib o'tilgan.

Kalit so'zlar : lingvistika, pragma, ilmiy qarash, kognitiv, fan, tilshunoslik, leksik, tizim, birlik, qonun.

Kognitiv tilshunoslik kognitiv asosda vujudga kelgan fan dastlab insonning fikrlash jarayonlarini kompyuterda modellashtirish bilan bog'liq bo'lgan sof amaliy fan sifatida kirib kelgan. N.V. Krushevskiy birinchi bo'lib leksik birliklar munosabatlarining tizimlilikiga e'tibor qaratdi. U rivojlanishning asosiy tamoyilini ishlab chiqdi tilning "so'zlar olamining fikrlar olamiga mos kelishi" qonuni shaklida deb hisobladi. Olim so'z ma'nolaridagi o'zgarishlarning voqelik haqidagi tasavvurlarimizdagi o'zgarishlarga bog'liqligini ko'rsatdi. M.M.Pokrovskiy so'zlardagi semantik o'zgarishlarning qonuniyatlari bo'yicha pozitsiyani shakllantirgan. U o'z asarlarida "Mulohazalar so'z ma'nolarining o'zgarishi" deb yozgan edi: "So'z ma'nolarining xilma-xilligi, aslida, umumiy qonuniyatlarga bo'ysunadi. Biz qadriyatlar o'zgarishining asl sababini izlashimiz kerak yashash sharoitlari va bu ob'ektlar va odamlar joylashgan real muhitdagi tegishli o'zgarishlardagi so'zlar va juda nozik narsalarni kashf qilish mumkin. So'zning ma'nolari tarixi, M.M. Pokrovskiyning so'zlariga ko'ra, "Biz ushbu so'zni sinonim bo'lgan va eng muhimi, unga tegishli bo'lgan boshqa so'zlar bilan bog'lab o'rgansakgina tushunarli bo'ladi" XX asr boshlaridagi til falsafasi va lingvokulturologiyada eng muhim bo'ldi. Ko'pgina rus tilshunoslarining asarlarida zamonaviy kognitiv, aniqrog'i, kategorik tilning kelib chiqishini topish mumkin. Lug'atning tizimli tabiatini va uning semantikasidagi o'zgarishlar qonuniyatlarini tushunish tarixiy va leksikologik tadqiqotlarning asosini tashkil etdi va keyin organik ravishda o'zgartirildi. Ma'lumki, har bir davrda o'z rivojlanish jarayoniga ko'ra tilshunoslik va uning turli sohaları taraqqiy etigan. Jumladan, XVIII asrda asosan qardosh tillar orasida qiyosiy tarixiy qarashlar mavjud bo'lgan bo'lsa, o'tgan asrda hukmron bo'lgan struktural paradigmaning o'rnini antropotsentrik, funksional, kognitiv va dinamik paradigmalarni majmui egalladi. Antropotsentrik paradigmasida bu izlanuvchi qiziqishlarining anglash obyektlaridan subyektda o'tish, boshqacha qilib aytganda insondagi til va tildagi inson tahlili tushuniladi. Zamonaviy tilshunoslikning antropotsentrik paradigmasida qator yo'nalishlar taraqqiy etmoqda, ulardan kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya bugungi kunda eng dolzarb yo'nalishlar hisoblanadi. Kognitiv tilshunoslik tilni transformatsiyalanishida va kodlashtirilishida kognitiv mexanizm sifatida uni o'rganadi. Bu tilshunoslikning maqsadi qabul qilish jarayonini qay tarzda paydo bo'lishi, kategoriyalanishi, tasniflanishi va dunyoni o'z nuqtai nazaridan tushunishni o'z ichiga oladi. Pragmatika kognitiv jarayonlar va bayonotlar va nutq xatti-harakatlarini talqin qilish tamoyillarini birlashtiradi. Shu bilan birga, nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsadlar, strategiya va taktika shartlaridan kelib chiqadigan va nutqning ta'sir qilish imkoniyatlarini belgilovchi pragmatik omillar inson ongida sodir bo'ladigan bilish jarayonlarining tarkibiy qismidir. Kognitiv qayta ishlash va axborotni qayta ishlash tizimiga pragmatik modulning (aspekt) kiritilishi aqliy pragmatikaning paydo bo'lishiga, kognitiv algebraning funksionalizm doirasida yanada rivojlanishiga, shuningdek, tilga yangi yondashuv - kognitiv pragmatikaning paydo bo'lishiga olib keldi. , bu muloqotning aqliy va nutq asoslarini o'rganadi. kognitiv nazariya pragmatikaning bir qismi bo'lib ko'rinadi (pragmatik jihat birlamchi, kognitiv jihat ikkinchi darajali): Pragmatika til va muloqotning o'zaro bog'langan kognitiv, ijtimoiy va madaniy tomonlarini o'rganuvchi fan sifatida qaraladi. Pragmatika javob berishga mo'ljallangan asosiy savol: "Tildan foydalanish nima?": Ingliz tili. - "Tildan qanday to'g'ri foydalanish kerak: tildan qanday foydalanish kerak?" ushbu

yondashuv doirasida unga qo'shimcha savol ham qo'shiladi: "Til inson uchun nima qiladi yoki inson tildan foydalanish orqali o'zi uchun nima qiladi?": Ingliz tili. - "Til odamlarga qanday ta'sir qiladi yoki odamlar tilda gapirish orqali nimaga erishadilar?" . Pragmatika hayotni, xulq-atvorni, idrokni va umuman aloqa jarayonlarini tushunishning kalitidir: "Pragmatikada hayot, xatti-harakatlar, idrok va muloqotni yaxlit tushunish kaliti". Pragmatikaning bu qarashi, shuningdek, oqilona tajriba va bilimlarni qurish, talqin qilish va uzatish orqali uning kognitiv jarayonlar bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, ushbu yondashuvdan kelib chiqqan holda, pragmatika tilni harakatda, lingvistik shakl va tildan foydalanish o'rtasidagi munosabatni o'rganadi va tildan foydalanish ijtimoiy dunyoda turli xil til va madaniy voqelik, qadriyatlar tizimi va mentalitet bilan sodir bo'ladigan kognitiv jarayonlarni o'z ichiga oladi. Kognitiv va pragmatik yondashuvlarning yaqinlashishi Charlz Pirs tomonidan taklif qilingan "tarjimon" tushunchasiga qaytadi. Charlz Pirsning belgining kommunikativ modeli uchta komponent (belgi - ob'ekt - sharhlovchi) bilan ifodalanadi, ulardan biri - sharhlovchi - M. V. Nikitinning fikriga ko'ra, kontsepsiya yoki kontsepsiyaning funktsiyalarini bajaradi va ularning turlarini farqlash imkoniyatini beradi. Kognitiv va pragmatik tomonlarning yaqinlashishiga yordam beradigan "tarjimon" hodisaning aynan shu xilma-xilligi. Kognitiv va pragmatik yondashuvlarning yana bir o'xshash xususiyati - bu Pol Gricening implikatsiyalar nazariyasi va Rey Jekendoffning kontseptual semantikasi asosidagi xulosalar printsiipi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ashurova D.U., Galieva M.R. Stylistics of Literary Text.
2. Boldirev N. N. Kognitivnaya semantika. – Tambov: Izd-vo TGU im. G. R. Derjavina, 2001.
3. Grays G.P. Logika i rechevoye obsheniye // Novoye v zarubejnoj lingvistike. Vip. 4. Lingvisticheskaya pragmatika. –M.: Progress, 1985.
5. Kubryakova YE.S. Tipi yazikovix znacheniy. Semantika proizvodnogo slova. M., Nauka, 1981
6. Deyk T. A. van. Yazik. Poznaniye. Kommunikatsiya. Per. s angl./Pod red. V.I. Gerasimova. – M.: Progress, 1989.
7. Demyankov, V.Z. Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost interpretiruyushego podxoda. www.infolex.ru